

Mr. dr. P.P.J. van der Meij

is strafrechtadvocaat bij Cleerdin & Hamer Advocaten te Amsterdam, research fellow bij het Instituut voor Strafrecht & Criminologie van de Universiteit Leiden en redactielid van Strafolad.

24. Strafproces? FAKE NEWS!

Het zijn gouden tijden voor mensen die enkel geloven in hun eigen waarheid en die gemakkelijk onwelgevallige waarheden van anderen aan de kant schuiven. En het is niet eens nodig om met goede argumenten te komen waarom jouw waarheid waar is, integendeel. Je kunt de feiten van anderen zonder motivering naar het land der fabelen verwijzen, hoe urgent en goed die ook zijn onderbouwd. Het leven met een eigen waarheid en het niet openstaan voor die van anderen zijn doorgaans terug te voeren op een flinke dosis narcisme. Ondanks die negatieve connotatie is het zeker niet zo dat deze persoonskenmerken diskwalificerend werken in een sollicitatieprocedure. Sterker nog, het komt me voor dat het de *soft skills* zijn waarnaar is gezocht bij het samenstellen van de staf van voorlichters van president Trump. Het zal bij hoge functies van multinationale ‘bord voor de kop’-bedrijven niet anders zijn.

Trump zelf is trendsetter geweest en verantwoordelijk voor de opmars en omarming van het zogenoemde nepnieuws. Zijn campagne en zijn presidentschap waren tot nu toe een aaneenschakeling van aantijgingen aan het adres van politieke opposanten, journalisten en andere criticasters, waarin hij alle beargumenteerde scepsis simpelweg bestempelde als ‘FAKE NEWS!’. De ironie brengt met zich dat Trumps belangrijkste persvoorlichter zelf geen enkele moeite heeft met het creëren van ‘FAKE NEWS!’. Sean Spicer stelde bijvoorbeeld dat een inaugurele rede van een nieuwe president nog nooit zoveel aanwezige toehoorders had gekend als bij Trump, ondanks de schrijnend lege vlakken op The National Mall voor het Capitool. Helaas was dit slechts één van de eerste (en de meer onschuldige) onwaarheden uit de koker van Spicer. Toen Trumps adviseur Kellyanne Conway de misstappen van Spicer wilde goedpraten, noemde zij de onwaarheden ‘*alternative facts*’. Als ze later wordt gevraagd naar haar definitie van ‘*alternative facts*’, geeft ze aan dat ze eigenlijk ‘*additional facts and alternative information*’ bedoelde, wat volgens mij net zo goed een omschrijving is voor jokkebrokken. Een strafadvocaat zou in elk geval flink in de problemen komen als hij zijn cliënt kort voor het verhoor adviseert alternatieve feiten aan te dragen van het niveau Spicer. Liegen doet je doorgaans niet betrouwbaarder overkomen. De selectie van feiten naar de categorieën ‘waar’ en ‘onwaar’, wordt aanzienlijk bemoeilijkt door een ander fenomeen dat in dit decennium in volle omvang de kop lijkt op te steken.

In haar column voor *The Post Online*¹ schrijft Sietske Bergsma over ‘*gaslighting*’, een vorm van psychologisch misbruik waarbij het geestvermogen zodanig wordt gemanipuleerd met onjuiste informatie dat het slachtoffer het zelfvertrouwen verliest en twijfelt aan zijn eigen geheugen, waarnemingen en gezond verstand. De term is ontleend aan de Amerikaanse film ‘*Gaslight*’ uit 1944 waarin een vrouw door haar verdorven echtgenoot tot op de rand van krankzinnigheid wordt gebracht doordat hij steeds kleine onderdelen in haar sociaal geïsoleerde dagelijks bestaan verandert en haar ervan weet te overtuigen dat ze in de war is en van het pad is geraakt. Het flikkeren van de gaslichten in huis door toedoen van de man is misschien nog het meest onschuldige voorbeeld uit de film, maar de vrouw meent dat wel degelijk te zien, wat vervolgens glashard door hem wordt ontkend.

Bergsma maakt in haar column de koppeling tussen het fenomeen ‘*gaslighting*’ en de informatie die dag in, dag uit over ons wordt uitgestort. Informatie die ons misleidt, die ons zelfstandig kritisch denkvermogen aantast, die ons laat meelopen in een grote massa en die ons laat twijfelen over wat we echt zelf vinden. Informatie die wordt verstrekt door de grote bedrijven, door de overheid, door politici, door de media. Doelgerichte interpretatie van onderzoeksresultaten, het goed verpakken van slecht nieuws en het afleiden van de aandacht van wat werkelijk gaande is. Denk aan de verslaglegging rondom Erdogans referendum, de gasboringen in Groningen en de verkiezingsuitslag in Nederland. Het nieuws focust op details: het percentage Nederlandse pro-Erdoganstemmers is niet zo hoog, Kamp schaalde de gaswinning alweer met 10% terug en de PVV is niet de grootste geworden. Dit leidt echter af van de kern van de problematiek, van wezenlijke vragen waarom de regering van een ander land hier zoveel invloed kan hebben, waarom we de overheid toestaan aardbevingen te genereren en hoe het in hemelsnaam mogelijk is met een pamflet met nauwelijks relevante punten ongeveer anderhalf miljoen mensen in de maling te nemen. Het probleem van dit soort kwesties is dat mensen gaan twijfelen of ze het allemaal wel goed zien. Dit onbehaaglijke gevoel bekruipt mij in elk geval steeds vaker en – nu wordt het relevant – strekt zich inmiddels ook uit tot de zittings-

1 S. Bergsma, ‘Manipulatie: in door “gaslighting” verlichte maatschappij wordt iedereen langzaam gek’, 12 augustus 2016 (<http://politiek.tpo.nl/>).

zaal. Het ligt voor de hand dat mijn visie op het dossier een andere is dan die van de officier van justitie, maar het gevoel bekruipt me dat we vanuit die procesposities steeds verder van elkaar wegdrijven. Een advocaat heeft weliswaar geen verantwoordelijkheid ten aanzien van de waarheidsvinding, maar in het belang van zijn cliënt zal de verdediging ten minste haar best doen onwaarheden die de verdachte kunnen schaden, te ontcrachten. Zwijgen heeft overigens ook in dit licht wel degelijk een functie, namelijk dat de verdediging de politie, het OM en de zittingsrechter alternatieve feiten bespaart die moeten worden ontcracht. Belangrijker nog is dat een verklaring van een verdachte zeker van grote waarde is voor het vaststellen van de waarheid, maar dat die verklaring – ook al is die bekennend – vaak gemakkelijk aan de kant wordt geschoven. De officier van justitie vindt de verdachte zonder meer ongeloofwaardig, daar biedt zelfs een bekende verklaring geen soelaas.

In plaats van de vraag *of* de verdachte een verklaring heeft afgelegd, is het namelijk steeds relevanter geworden *wanneer* die verklaring is afgelegd. En dat snap ik niet. Uitgangspunt lijkt dat alleen een verklaring afgelegd bij de politie tijdens de fase van de inverzekeringstelling nog als authentiek en waarheidsgetrouw zou kunnen worden bestempeld. Kennis van het dossier en het rustig kunnen overdenken van de procespositie zouden omstandigheden zijn die afdoen aan het waarheidsgehalte van een later afgelegde verklaring. Er lijkt me echter weinig af te dingen op een weloverwogen verklaring, waarvoor de tijd wordt genomen en die correct door een griffier wordt opgetekend, waarbij ook de RC en de officier van justitie de verdachte kritisch zouden kun-

nen ondervragen. Sterker nog, ik zou die verklaring steeds verkiezen boven het inderhaast afgeronde, het onvolledig en ongenuanceerd opgeschreven residu van het politieverhoor. Het enkele feit dat de verdachte niet direct heeft verklaard, diskwalificeert hem blijkbaar, en dat is vreemd. De discussie over het al dan niet tijdig verklaren leidt de aandacht af van de kern van het onderliggende probleem, namelijk of wij in ons strafproces wel mogen beweren dat wij op zoek zijn naar de waarheid. Zonder uitzondering worden zittingen te krap gepland, zodat geen rechter de gelegenheid heeft een echt gesprek met de verdachte aan te knopen. Uitgangspunt bij de ondervraging is het voorbereidingsformulier van de griffier waarbij ik waag te betwijfelen of ook maar iets is ingevuld bij het hokje ‘ontlastend bewijs’, zo dat hokje al op het formulier staat. Wie goed luistert bij het voorhouden van de stukken door de rechter kan vaak de bewijsconstructie al uitschrijven. Een officier van justitie kan met droge ogen na een requisitoir van vijf minuten dat niet eens op schrift is gesteld, eisen dat een verdachte voor meer jaren onvoorwaardelijk achter slot en grendel verdwijnt. Elke voorzitter kijkt tijdens de oeverloze pleidooien van de advocaat meerdere keren op de klok en dwaalt in gedachten af naar het bedreigde zittingsschema. Het laatste woord van de verdachte wordt na twee zinnen afgekapt met een zo empathisch mogelijk uitgesproken ‘goed, en dat was wat u nog wilde zeggen?’. Het strafproces is zo bezien toch helemaal niet geschikt voor waarheidsvinding, of zie ik het nou verkeerd? De strafrechtspleging loopt het risico ‘FAKE NEWS!’ te worden, omdat de waarheid echt anders in elkaar steekt dan wij die faciliteren.